

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

2011 ÖNCESİ SURIYE'DE ÜLKE İÇİ SOSYAL DENGESİZLİKLERİN İÇ SAVAŞA ETKİSİ*

Hüseyin Gökhan FİDAN

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi

e-posta: gokhan.fidan@nisantasi.edu.tr

ORCID 0000-0002-9134-8007

ÖZ

Bu çalışma, Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaşın arka planında yer alan yapısal dinamikleri tarihsel bir perspektifle analiz etmektedir. Fransız mandası döneminden itibaren şekillenen sosyo-ekonomik eşitsizlikler, etno-mezhepsel farklılıklar ve siyasal merkezileşme süreçleri, ülkenin toplumsal dokusunda kronikleşen gerilimleri beslemiştir. Baas ideolojisinin iktidara taşınmasıyla birlikte Alevi-Nusayri azınlıklar güç kazanırken, Sünni çoğunluğun siyasal temsil sorunu derinleşmiştir. Hafız Esad döneminde sosyalist ekonomik politikalarla sağlanan görece denge, Beşar Esad döneminde uygulanan neo-liberal reformlarla yerini gelir dağılımında adaletsizliğe ve artan toplumsal hoşnutsuzluğa bırakmıştır. Çalışma, Suriye iç savaşının yalnızca mezhepsel temelli bir çatışma olarak değil, aynı zamanda sınıfsal eşitsizlikler ve dışlayıcı kimlik siyasetinin ürünü olan çok katmanlı bir yapı arz ettiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devlet yapısı, etnik kimlik politikaları, siyasi merkezileşme, sosyo-ekonomik eşitsizlikler, iç savaş dinamikleri, rejim politikaları.

IMPACT OF SOCIAL INEQUALITIES TO THE CIVIL WAR IN THE COUNTRY OF SYRIA BEFORE 2011

ABSTRACT

This study analyzes the structural dynamics underlying the outbreak of the Syrian civil war in 2011 through a historical perspective. Socioeconomic inequalities, ethno-sectarian divisions, and centralized political structures, rooted in the French Mandate period, have fostered enduring tensions within the country's social fabric. The rise of the Ba'athist ideology led to the political empowerment of Alawite-Nusayri minorities, while the Sunni majority experienced growing marginalization in terms of political representation. While Hafez al-Assad's socialist economic policies brought a certain degree of socioeconomic balance, this was gradually undermined by Bashar al-Assad's neoliberal reforms, which led to growing income inequality and widespread public dissatisfaction. This study argues that the Syrian civil war is not merely a sectarian struggle but a complex crisis driven by class-based inequalities and exclusionary identity politics.

Keywords: State structure, ethnic identity politics, political centralization, socioeconomic inequalities, civil war dynamics, regime policies.

Geliş Tarihi/Received: 08.10.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 28.10.2025

Yayın Tarihi/Printed Date: 31.10.2025

Kaynak Gösterme: Fidan, H. G. (2025). "2011 Öncesi Suriye'de Ülke İçi Sosyal Dengesizliklerin İç Savaşa Etkisi". *Political History Studies*, 1(1) 1-16.

* Bu makale, yazının aynı adı taşıyan yüksek lisans bitirme projesinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Geniş bir perspektiften bakıldığında, insanlık ve siyaset tarihi boyunca sayısız çatışma ve krizin olduğunu, bunların da her birinin kendi içinde farklı nedenleri olduğunu görmekteyiz. Klasik realizm gibi güç merkezli teorilerin yaygınlaşması ve böylece güç odaklı ve merkeziyetçi politikalar benimseyen devletler veya egemen güçlerin daha korumacı ve saldırgan olma eğilimine girdiği bilinmektedir.

1789 Fransız Devrimi ile halkların yükselişi, milliyetçilik akımının toplumsal karşılığının giderek artması, ülke içi çatışmaların dinamiklerini de derinden etkilemiştir. İmparatorluklar Çağı olarak adlandırılan, çok sayıda milleti bir arada idare eden, farklı dini ve etnik grupları ihtiva eden ülkelerin dağılması da bu süreçte ivme kazanmıştır. Yükselen milliyetçilik akımı, Osmanlı İmparatorluğu'nun da 1918'te dağılmasında önemli bir etken olmuştur. Osmanlı vilayetlerinden olan Şam ile Halep'i kapsayan ve tarihte "Asur" olarak adlandırılan bölgenin Fransız manda yönetimine girmesi ile Suriye'nin temelleri atılmıştır. 1916 Sykes-Picot Antlaşması ile çizilen sınırlar, ardı arkası gelmeyen dini, etnik ve mezhepsel birçok çatışmayı beraberinde getirmiştir.

Coğrafyanın kendine özgü demografik çeşitliliği ve buna mukabil sosyolojik parçalanma, bağımsızlık döneminde de süregelen iç çatışmaların ve iktidar savaşlarının ana nedenlerinden olmuştur. 2011 yılında gelindiğinde ise birçok Ortadoğu ülkesinde köklü değişikliklere yol açan, tarihin en önemli sosyolojik ve siyasal olaylardan biri olan "Arap Baharı"nın Suriye'ye de sıçraması ile ülke, büyük bir iç savaş sürecine girmiştir. Küresel ölçekte ise liberal siyasal sistem ve neo-liberal ekonomik düzenin hâkim olduğu uluslararası sistemde, ekonomik nedenlerle etnik uyuşmazlıkların iç içe geçtiği eklektik ve kaotik bir yapı ortaya çıkmıştır. Suriye böyle bir siyasal iklimde, ülkenin jeopolitik önemi ile bölgesel ve küresel çıkar çatışmalarının tetiklendiği bir güç mücadelesinin ortasında yer almaktadır.

Bu çalışma ile modern Suriye'nin tarihi boyunca geçirdiği siyasal ve sosyal değişimler araştırılacak olup, ülkenin geçirdiği dönüşümler ve özellikle değişen sosyal ve ekonomik dengesizliklerin 2011 yılında vuku bulan ve uzun bir süre boyunca devam eden iç savaşa etkisi değerlendirilecektir.

1. Suriye'nin Demografik Yapısı

Suriye'nin nüfusu, 2011 öncesi ulaşılabilen son resmi rakamlara göre 20.863.993 kişidir (Syria-Population, 2011). 185.180 km² yüzölçümüne sahip ülke coğrafyası, kendi içinde çok farklı dini ve etnik oluşumları barındıran çeşitli bir demografiye sahiptir. Bölgesel açıdan mozaik gibi yerel farklılıklar olsa da farklı etnik milliyetler içinde nüfusun çoğunluğunu Araplar oluşturmaktadır. Arap halkı haricinde Kürtler, Türkmenler, Ermeniler, Çerkezler ve diğer azınlık gruplarla birlikte hem dini hem de etnik bir grup olarak adlandırılacak Yahudiler yaşamaktadır. Nüfusun %83'ünü Araplar, %9'unu Kürtler, %5'ini Türkler, %1'ini Çerkezler, %1'ini Ermeni ve diğer gruplar oluşturmaktadır (Baer, 1964: 9). Ancak iç savaş sürecine giden süreci anlama açısından iç içe geçmiş mezhepsel ve dinsel yapı daha büyük bir önem taşımaktadır. Suriye'nin etnik ve dini bakımdan farklı birçok halktan oluşması ülke içi sosyal ve siyasal dinamiklerin istikrarsız bir çizgide seyretmesinde göze çarpan önemli bir parametredir.

1.1. Etnik Yapı

1.1.1. Araplar

Arapların yaklaşık %70'i Sünni mezhebine, kalanlar ise Alevi, İsmaili ve Şii mezheplerine mensuplardır. Alevi mezhebine mensup grup, Nusayri olarak bilinen ve manda yönetiminden

itibaren ülke yönetiminde çoğunluk olan grup olarak bilinmektedir (Van Dam, 2000: 94-95). Nusayriler'in ülke yönetimindeki konumuna, etkilerine ve ülke nüfus çoğunluğunu oluşturan Sünni grupla olan mezhepsel farklılıklarına ve çekişmelerine ileriki bölümlerde değinilecektir.

1.1.2. Kürtler

Kürtler'in Suriye nüfusuna oranı %9 olmakla birlikte büyük bir bölümü Sünni mezhebine mensupturlar. Bununla birlikte Kürt nüfusu kendi içinde etnik farklılıklar barındırmaktadır ve özellikle Suriye'nin kuzeyinde ve Irak sınırında çok sayıda Yezidi ve Hristiyan yaşamaktadır. Kürtler, Halep'in kuzeybatısı ile Haseke vilayetlerinde yoğunlaşmışlardır. Ayrıca Nusayriler'den sonra en büyük azınlık gruptur.

1.1.3. Ermeniler

Nüfusun yaklaşık %2'lik bir bölümü oluşturan Ermeniler, Gregoryen Hristiyan olmalarının de etkisiyle ayrı bir dil ve kiliseye sahiplerdir. Bu olgu, Ermenilerin asimile olmadan kendi dil ve kültürlerini korumalarına imkân tanımıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkler ile Ermeniler arasında yaşanan çatışma ve kargaşa ortamında imparatorluk tarafından Suriye'ye sürülen Ermeniler de günümüze kadar varlığını korumaktadır (Uygur, 2016: 182). Ermeni nüfusu çoğunlukla Halep kentinde yoğunlaşmıştır.

1.1.3. Türkmenler

Suriye'de iki buçuk milyon Türkmen yaşadığı tahmin edilmektedir. Toplam nüfusun %5'ini oluşturan Türkmenler, kimliğini ve kültürünü korumaya çalışan ve bununla birlikte Arap halklarıyla da iç içe yaşamayı sürdüren bir gruptur. Türkmen nüfus, çoğunlukla Halep ve Lazkiye şehirlerinde yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte ülke coğrafyasının farklı bölgelerinde Türkmen köyleri de vardır. Türkmenler de Sünni mezhebine bağlı olduğu bilinen bir diğer gruptur (Kirişcioğlu, 1995: 134-135).

1.1.3. Çerkesler

Toplam nüfusun %1'ini oluşturan Çerkesler, Kafkas ve Ortadoğu coğrafyasında dağınık yaşayan ve etnik kimliğini korumaya çalışan bir başka millettir. Çoğunluğu, Havran'ın kuzeybatısında yaşamaktadır. Suriye'ye ilk yerleşimleri, Kafkas-Rus Savaşı sonrası sürgün edilip Osmanlı'ya sığınmaları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 1860 iskân politikası ile önemli tarım bölgelerine ve sonrasında Hicaz demiryolu üzerinde yer alan önemli noktalara yerleştirilmelerine uzanmaktadır. Fransız mandası ve bağımsızlık dönemlerinde de sadık bir millet olarak görülmüş ve siyasi ve toplumsal alanda önemli bir konumda yer almışlardır. Müslüman bir halk olan Çerkesler, Suriye'de Şam Halep ve Humus bölgelerinde yaşamaktaydılar (Suriye Çerkesleri, 2012: 17-18).

1.1.3. Dürziler

Ülkenin güneyinde, Cebel el Druz bölgesinde yaşayan Dürziler, ülke siyasetinde önemli rol oynamış ve dolayısıyla ülke tarihi açısından önemli bir yere sahip etnik ve dini bir azınlıklık gruptur. Geçmişi XI. yüzyıla kadar giden ve İslam dinin bir kolu olan Şii-İsmaili düşüncesinden ayrılan dini ve siyasi bir mezheptir (Bağhoğlu, 2004: 166-167). Dürziler, Osmanlı Devleti sıkça isyan eden gruplar arasında olmuştur. Bu isyanların en büyüğü, XIX. yüzyılda İbrahim Paşa tarafından bastırılmış ve hem dini hem de siyasi bir etnik grup olan Dürziler, bölgede güçlerini kaybetmişlerdir. I. Dünya Savaşı sonrası kurulan manda yönetiminde Fransızlar, önemli bir azınlık grup olarak Dürziler'e, kendi menfaatlerini de korumak adına büyük haklar tanımıştır. Dürziler, 1921 yılında, Cebel-i Dürz Emirliği adında özerk bir devlete sahip olmuşlardır. 1936

yılında bu devletin dağılmasıyla Dürzilerin bir kısmı Lübnan vatandaşı bir kısmı da Suriye vatandaşı olmuşlardır (Artokça, 2013: 5).

1.1.3. Süryaniler

Geçmiş milat öncesi dönemlere dayanan halklardan olan Süryaniler, etnik ve dini kimlikleriyle Suriye'nin önemli bir azınlık grubudur. Hristiyanlık dinine mensup Süryaniler Fırat Vadisi'nin kuzeydoğusunda yaşarlar. Zaman içinde çevresel baskılar yüzünden bir bölümü Avrupa'ya göç etmişlerdir. Suriye Ortodoks Kilisesi, Nasturi Kilisesi ve Birleşik Keldani Kilisesi'ne mensupturlar. En eski dillerden olan Aramice'ye yakın, Süryanice diye bilinen bir dilleri vardır (Ürek, 2013: 97).

1.1.3. Yahudiler

Musevilik dinine mensup olan ve bölgenin en eski milletlerinden biri olan Yahudiler, Suriye'de de uzun bir süredir varlığını devam ettiren bir gruptur. Suriye'deki varlığı milattan önceki dönemlere kadar uzanan Yahudi halkı, Suriye'nin de ticari ve toplumsal dengeleri açısından önemli bir yere sahiptir. 1948 yılında İsrail'in kurulmasıyla, Suriye'den İsrail'e Yahudi önemli sayıda göç olmuştur (Kızıloğlu, 2012: 35). Suriye'deki Yahudi nüfusu, kozmopolit şehirler olan Halep ve Şam'da yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte Yahudi azınlığın bir bölümü kuzeyde yer alan El Cezire bölgesinde yaşamaktadır.

1.2. Dini Yapı

Ülke nüfusunun %70'ten fazlası kendini Müslüman olarak tanımlamaktadır. Ancak İslam'ın birçok farklı mezhebi ve koluna mensup gruplar göze çarpmaktadır. Çoğunluk Sünni olmakla birlikte, Şii nüfusu ülkenin siyasi ve sosyal dengeleri açısından daha belirleyici bir konumda olmuştur (Baer, 1964: 9). Aynı zamanda, İslam'ın farklı kolları olan İsmaili, Alevi-Nusayri gruplar da Müslüman grubun diğer bileşenleridir. Müslümanlar dışında ülkede %10 gibi azımsanmayacak bir oranda Hristiyan nüfusu da yaşamaktadır. Hristiyan cemaatleri de kendi içlerinde Ortodoks, Katolik ve Nasturi Kiliseleri olarak üç ayrı kola ayrılmaktadır. Dini kitapları Arapça olan ancak Kürtçe konuşan bir dini grup olan Yezidiler de Suriye'nin en eski inançlarından birini yaşatan bir azınlık topluluktur (Mouawad, 2017: 85). Ayrıca bir önceki bölümde "Etnik Yapı" başlığında ifade edilen Yahudiler de diğer dini inanç gruplarından.

2. Ülkedeki Sosyo-Ekonomik Durum

2.1. Osmanlı İmparatorluğu ve Mandater Rejim Dönemi

Ülkedeki sosyo-ekonomik düzen, tarih boyunca farklı yönetimlerin egemenliğinde biçim değiştirmiş, ithalat-ihracat ve refah paylaşımı da bu ekseninde şekillenmiştir. Literatürdeki kaynaklar ışığında, Suriye coğrafyasındaki ekonomik değişim ve gelişim eğilimlerini, 400 yıllık Osmanlı İmparatorluğu yönetiminin son döneminden itibaren ele alabileceğiz. XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun, İstanbul ve İzmir'den sonra en büyük ticari hacme sahip vilayeti olan Halep ile Ortadoğu Bölgesi'nin bölgenin en önemli kozmopolit şehirlerinden biri olan Şam vilayeti, Suriye coğrafyasının ticaret merkezleri olagelmıştır (Tabakoğlu, 1985: 170). Bu olgu dolayısıyla, XX. yüzyılda Suriye'nin manda ve bağımsızlık öncesinde Halep ve Şam etrafında yoğunlaşan ve İstanbul hükümeti kontrolünde bir ekonomik yoğunluk ve buna mukabil nüfusun bu şehirlerde artarak hem ticari hem de sosyal bakımdan ülkenin ağırlık merkezi bu ekseninde olmuştur. Ek olarak, ülkedeki siyasi elitler, Osmanlı egemenleri ile yakın ilişkide olan, tüccar ve toprak sahibi Sünni Müslümanlar arasından çıkmıştır (Hinnbusch, 2001: 26).

I. Dünya Savaşı ile birlikte yükselen Arap milliyetçiliği, zayıflayan Osmanlı Devleti'nden ayrılık fikrini güçlendirmiştir. 1916 Sykes-Picot Antlaşması, Suriye'nin savaş sonrası kaderini şekillendirmiştir. Ülke idaresini ele alan Fransız Manda Yönetimi, azınlık haklarını koruma ve kendine yakın gördüğü gruplar tarafından sempati görme adına bölgede desentralizasyon politikası uygulamış ve Suriye topraklarını Halep, Şam, Alevi Devleti (Lazkiye), Büyük Lübnan, Cebel el Druz ve Özerk İskenderun olmak üzere 6 farklı idari bölge olarak düzenlemiştir (Umar, 2003: 374). Böylece Osmanlı döneminde Halep ve Şam ekseninde ağırlık kazanan sosyal ve ekonomik ağırlık, azınlıkların yer aldığı farklı bölgelere doğru genişlemiştir.

Fransızların Suriye coğrafyasında hakimiyet talebinin arkasında ekonomik çıkarlar önemli yer teşkil etmekteydi. İpek ve tütün gibi dönemin önemli hammadde kaynaklarını ve bu alandaki yatırımlarla Beyrut Limanı'nı, Beyrut-Şam demiryolu ile Şam ve Halep'i bağlayan karayolunu Fransızlar inşa etmiştir. Bu kamu yatırımları ve iktisadi teşebbüslerle Fransızlar bölgedeki taşımacılık faaliyetlerini tekeline almışlardır. Ayrıca Fransızlar, bölgede üretilen pamuk ve ipek gibi hammaddelere de ilgi göstermekteydiler (Khoury, 1987: 30-34).

I. Dünya Savaşı sonrasında Fransız Manda yönetimine giren ülke artık İstanbul hükümetinden bağımsız siyasal ve ekonomik bir düzen geliştirmeye başlamıştır. Bununla birlikte, Milletler Cemiyeti tarafından yetkilendirilen Paris'in yönetimi ve iradesi ülkenin siyasal ve ekonomik dinamiklerinin de Fransız himayesinde şekillenmesine neden olmuştur. Manda rejimi banknot ihracı, ipotek ve ticari bankacılık gibi önemli iktisadi hakları Fransız bankalarına vererek imtiyaz sağlamıştır. Fransız firmaları da aldıkları imtiyazlarla ülkenin ulaşımı, altyapısı gibi önemli kamu hizmetlerine ciddi doğrudan yatırımlarda bulunmuşlardır. Mandater rejim altyapı yatırımlarına ek olarak, ülkedeki Fransız ekonomik menfaatlerine koruma amacı da güderek, endüstriyel alanda ihtiyaç olan hammadde ihracını da teşvik etmiştir. Manda yönetimi süresince ülke ekonomisi Fransa merkezli gelişmiş, bu eksende boyut ve nitelik kazanmış; kamu yatırımları, bankacılık sektörü bu minvalde dönüşüm geçirmiştir (Khoury, 1987: 35).

Suriye'de eski dönemlere dayanan ticari geleneklerle birlikte toprak sahipleri ve tüccarlar ile sanayicilerin ülkenin kalkınmasını sağlayacak düzeyde girişim potansiyeline sahip olmadığı görülmekte ve bu olgu da ülkenin iktisadi gelişmelerinde göze çarpmaktadır (Makdisi, 1971: 157). Burada, Suriye'nin XX. yüzyıl başına kadar parçası olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun dönemin geçerli dinamiklerini harekete geçirici özelliklere sahip olmaması ile birlikte Fransız mandasının da menfaat odaklı ekonomi politikalarının etkili olduğu söylenebilir.

Suriye'de 1936-1938 dönemi ile 1946-1948 dönemleri arasında Reel Gayri Safi Milli Hasıla'nın bileşik ortalama büyüme oranı yaklaşık %2,5 olarak kayda geçmiştir. Bu oran, o dönem diğer ülkelerdeki savaş sonrası büyüme oranlarına nispeten düşük görülebilir fakat savaş öncesi dönemdeki Suriye'ye göre gelişme olduğu da söylenebilir. Zira yabancılar tarafından 1930 sonrasında hazırlanmış olan iktisadi raporlar, ülkede genel bir fakirleşme dönemini ifade etmektedir. 1920 sonrasında benzer tablonun geçerli olduğu, kaynaklar tarafından doğrulanmaktadır. Fakat Fransız şirketleri ve mandater rejimle ilişkili olan elitlerin, menfaat gruplarının ve aşiretlerden reisleri gibi siyasi güç odaklarının büyük ekonomik fayda sağlayarak refahlarını artırdığı söylenebilir (Makdisi, 1971: 161-162).

2.2. Hafız Esad Dönemi

Fransız Mandası sonrası bağımsızlığın kazanılmasıyla ülkede hakimiyet alanı genişleyen Baasçı ideolojiden bahsetmek yerinde olacaktır. II. Dünya Savaşı sonrası oluşan iklim, Pan-Arabist ideolojinin öncülerinden Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır ile yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler, Suriye'yi de Üçüncü Dünya ülkeleri arasında konumlandırmıştır. Liberal ekonomiyi savunan Batı bloğundan uzak ancak Doğu bloğuna daha yakın bir iktisadi eğilim Suriye'de

karşılık bulmuştur. Hafız Esad iktidarı boyunca ülkede dışa kapalı ve kamu ağırlıklı bir ekonomik düzen kurulduğu görülmektedir.

Baas Partisi, kuruluş ideolojisinde görüldüğü üzere Sosyalizm saikleri ile yola çıkmış, dini ve mezhepsel ayrımların ötesinde, Arap Milliyetçiliği ve bu ekseninde bir Sosyalist siyasi ve toplumsal düzeni savunmuştur. Bu ideoloji ile birlikte ülkedeki iç dinamiklerin değişimi, Hafız Esad yönetiminin de dönem içinde farklı ekonomi politikaları geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Baas'ın iktidara gelişiyle hoşnut olmayan grupların sisteme bütünleştirme fikri 1960'lı yıllarda dönüşüm içinde olan Baas ideolojisinde kırılmaya neden olmuştur (Hinnebusch, 2001: 26). Baas ideolojisindeki kırılma ile Arap milliyetçiliği yerine ulusal çıkarların korunması, Arap sosyalizmi yerine ise "İntifah" kavramı, yani ekonomide dışa açılma fikri ortaya çıkmıştır.

Popülist politikalarla birlikte ithal ikameci endüstri modelinin, ülkedeki kalkınma hamlesini yavaşlattığı görülmüştür. Kamu kurumlarındaki hantal bürokrasi ile birlikte yüksek askeri harcamalar ve artan yolsuzluklar ekonomide durağanlığı ve beraberinde azalan toplumsal refahı getirmiştir (Şen, 2004: 61). Bu noktada, Hafız Esad'ın dış politika tercihlerinin ülkedeki ekonomik dinamiklere etkisine dikkat çekilebilir. Esad yönetimi, 1948'de İsrail'in kurulması ve takip eden süreçte yaşanan Arap-İsrail savaşlarında aktif olarak yer almış ve İsrail karşıtı politika izlemiştir. Bu durum da ülkenin askeri harcamalarının ciddi artış göstermesine neden olmuştur. Müttefik olunan Sovyetler Birliği'nden silah yardımı alınsa da hazineden askeriye ve silah sanayine büyük harcamalar yapıldığı görülmüştür (Hinnebusch, 2001: 85).

1970'li yıllarda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile yapılan ekonomik işbirliği anlaşmaları ile ülke ekonomisi nispeten istikrar yakalasa da 1980'lere gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde yaşadığı ekonomik kriz Suriye'yi de olumsuz etkilemiş ve ülke ekonomisinde daralma olmuştur. Bu süreçle birlikte Hafız Esad yönetimi, ekonomide entegrasyon çabası içerisine girmiş ve bölge ülkeleri ile batıyla yakın siyasi ve iktisadi ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır (Hinnebusch, 2001: 99).

2.3. Beşar Esad Dönemi

2000 yılında iktidara gelen Beşar Esad'ın ekonomi politikaları da Baba Esad'ın iktidarının son yıllarında görülen liberalleşme eğiliminin devamı niteliğinde olmuştur. Ülke ekonomisi yabancı bankalara ve yabancı sermayeye açılmıştır. Yeni bankacılık düzenlemeleri ile 2004 yılından itibaren yabancı bankalar faaliyete başlamıştır. Böylece ilk kez Lübnan, Suriye ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin devlet bankaları Suriye'de faaliyetlere başlamıştır (Ataman, 2012: 24).

2005 Baas Kongresi ile "Toplumsal Pazar Ekonomisi" ilkesi öncelikli olmuş fakat fiili ekonomi uygulamaları neo-liberal biçim kazanmış ve kitleler arasındaki gelir adaletsizliği git gide artış göstermiştir (Şen, 2013: 61). Öte yandan iktisadi reformlar yapılırken, kalkınma odağı üretimden ziyade hizmet sektörü odaklı olmuştur. Turizm, inşaat gibi sektörlerde gelişim görülürken tekstil gibi üretim sektörlerinde gerileme kaydedilmiştir (Haddad, 2012: 51). Ülkenin ekonomik sistemindeki neo-liberal gelişmeler, sermaye sahiplerinin ve iktidarla yakın ilişkideki kesimin kazançlı çıkarak gücünü arttırmasını sağlarken, orta ve düşük gelir grubundaki halk arasında pastadan alınan payın düşmesine neden olmuştur (Haddad, 2012: 62). Çıkar grupları dışında kalan halkın gelir kaynakları daralmış, kitleler fakirleşmeye başlamıştır. Baas iktidarı ile politize olan ekonomik düzeni Esad iktidarında da bu özelliğini korumuştur. Devlet iştiraklerinin kullanımı, kamu sektörü işleri ve patronajların dağıtımı için kurulmuş özel birimler aracılığı ile yapılmıştır. Bu eğilim, düşük gelirli ve yozlaşmış bir bürokrasinin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Alan, 2003: 35-36). İzlenen ekonomi politikaları sonucu halkın alım gücünde %24 oranda gerileme olmuştur. Genç bir nüfusa sahip olan Suriye'de genç işsizliği de dramatik bir artış göstererek %20'yi aşmıştır. Nüfusun %80'e yakın bir bölümü 35 yaş altı ve eğitilmiş

bireylerden oluşmaktadır. Bununla birlikte işsizliğin sonucu olarak kırsaldan kente artan göç, şehirlerde çarpık ve düzensiz büyümeyi, altyapı yetersizliklerini de beraberinde getirmiştir. Göçlerle birlikte gecekondulaşma oranı %40'ı geçmiştir (Hinnebusch, 2005). Artan yolsuzluk ve rüşvet, devlet idaresinde ve kamusal alanda yozlaşmanın önemli sosyo-ekonomik sonuçlarından olmuştur. Esad rejiminin uzun vadeli ekonomik çözümler yerine daha kısa vadeli ve siyasi iktidarı korumaya yönelik çözüm odaklı adımları, yoksul kesimlerin ihtiyaçlarına çözüm getirememiş, aksine burjuvazinin siyasi ve ekonomik gücünü korumasına ve arttırmasına yardım etmiştir.

3. İç Savaş Öncesi Ülke İçinde Siyasal ve Sınıfsal Değişimler

Suriye tarihini Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve Fransız Mandası'ndan itibaren incelediğimizde, iç savaşa giden süreçte, çatışmayı hazırlayan ve tetikleyen farklı nedenler ve olaylar göze çarpmaktadır. Her bir dönemin kendi içinde farklı dinamikleri ve etkenleri olduğu görülmekle birlikte, çatışma boyutuna bakıldığında etno-politik bir çatışma olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı himayesinden beri ülkenin elit gruplarından ve en yüksek nüfusu oluşturan Sünni Müslümanlar ile ülkenin önemli azınlıklarından olan, etnik bir grup olan Alevi, yani Nusayri gruplar arasında artan bir gerilimle birlikte tırmanan çatışma ortamı belirmektedir. Bununla birlikte, bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte siyasal ve sosyal alanda daha çok yer almaya başlayan alt ve orta sınıfın artan mücadelesi, sınıfsal bir mücadelenin de başladığını göstermektedir. Ayrıca, bölgede yaşanan Arap-İsrail savaşlarının Suriye açısından önemli sonuçları olmuş, bu sonuçlar da ülke iç siyasetinde belirleyici etkenlere neden olmuştur. Buna mukabil, bölgede yükselen Arap Milliyetçiliği ve Arap Sosyalizmi arayışı, Suriye siyasi elitleri arasında da karşılık bulmuş, ülke siyaseti bu yönde, Baas çatısı altında ilerlemiştir. Bu bölümde, kronolojiye göre dönemler incelenecek ve tarihi gerçekler ve olaylar ışığında çatışma nedenlerine dair araştırma bulguları sunulacaktır.

3.1. Mezhepsel Ayrışmalar, Baas İdeolojisi ve Sınıfsal Temeller

Daha önce de değindiğimiz gibi, Suriye coğrafyası kendine has, son derece çeşitli etnik, dini ve mezhepsel farklılıkları barındırmaktadır. Bölgenin tarihten gelen etnografik çeşitliliği ve zenginliği, XIX. yüzyılda yükselen Arap milliyetçiliği ve savaş iklimiyle birlikte artan siyasi mücadelenin sonucunda etno-politik çatışmalara, süregelen ayrışmalara ve parçalanmalara yol açmıştır. I. Dünya Savaşı sonrası Milletler Cemiyeti gözetiminde kurulan Fransız manda yönetimi, ülke içindeki yönetimini ve sürdürülebilir kılmayı amaç edindiği nüfuzu azınlık gruplar üzerinden gerçekleştirmek üzerine politikalar geliştirmiştir (Longrigg, 1958: 118). Mandater rejim, azınlıklara özerk yönetimler vererek hem milliyetçiliğin yükselişini engellemek hem de kendine yakın gruplarla ilişkisi güçlü kılmaya çalışmıştır. Dürzilerin yaşadığı Cebel el Druz bölgesinde bir Dürzi idaresi ve Nusayrilerin çoğunluk olduğu Lazkiye bölgesinde Alevi özerk bölgesi kurulmuştur. Mandater rejim dönemi, Sünni elitlerin dışarıda bırakıldığı, azınlıklar üzerinden gücün dağıtıldığı ve Sünni-Şii/Alevi gruplar arasında ayrışmanın arttığı bir dönem olarak göze çarpmaktadır (Cleveland, 2008: 243-244). Fransızlar tarafından kurulan ve ağırlıklı olarak azınlıklardan -çoğunlukla Alevi- oluşan "Özel Levant Birlikleri" manda rejimi tarafından düzeni korumak ve isyanları bastırmak için kullanılmıştır (Hinnebusch, 2001: 25). Bu yerel birliklerin etkinliği Sünni gruplar arasında huzursuzluğa neden olmuştur.

Suriye halkı, Fransız egemenliğine karşı bağımsızlığını kazanma adına bir mücadele vermiştir. Bağımsızlığa giden süreçte etnik ve mezhepsel farklılıklar, gruplar arasında doğrudan bir mücadele ve çatışma yaratmamıştır. 1946 yılında bağımsızlığın kazanılmasıyla, egemen Sünni elitlere karşı Nusayriler ve Dürzilerin öncülüğünde heterodoks dini gruplar Baas ideolojisi etrafında toplanmışlardır. Pan-Arabist yaklaşımla hayat bulan ve bölgede yükselen Arap

milliyetçiliğin bir sonucu olan Baas ideolojisi, etnik ve dini farklılıkları Arap milliyetçiliği çatısında toplamayı amaçlıyordu. Baas Partisi, birçoğu batıda eğitim almış entelektüel isimler tarafından 1943 yılında kurulmuştur. Arap dünyasında önemli karşılık bulan partinin kurucuları arasında ise Ortodoks Mişel Eflak ve Sünni Müslüman olan Selahattin el-Bitar ismi öne çıkmaktaydı (Özkoç, 2008: 25). Kurucuların da farklı etnik ve dini gruplardan olması, partinin kurucu ideolojisinin seküler çizgide olduğunu ve dini ayrımcılık yapmadığını işaret etmektedir. Dolayısıyla dini ve mezhepsel ayrımın olmadığı, milliyete dayalı etnik bir çatı öngörülüyordu. Baas Partisi'nin sloganı ise "Birlik, Özgürlük, Sosyalizm" olmuş ve Arap sosyalizmi savunulmuştur. Partinin ileri gelenleri, Baasçı ideolojiyi yaymak adına El-Baas Gazetesi'ni kurarak tabana yayılmayı amaçlamışlardır. Böylece kırsalda yaşayan yoksul ve farklı etnik ve dini unsurlardan oluşan azınlık kesimlerden karşılık bulmaları kolaylaşmıştır (Hinnebusch, 2001: 26). Halihazırda yoksul olan ve kırsalda yaşayan azınlık kesimler, -özellikle Alevi ve Dürziler ile Hristiyan gruplar- Sünni çoğunluk karşısında Baas'ın laik ideolojisine yakın durmuşlardır (Van Dam, 2000: 40).

Baas Partisi, kuruluş itibarıyla kadrolaşmada etnik, dini veya mezhepsel bir oluşumu desteklememiştir. Bununla birlikte partinin önemli kurmayları, kendi bölgelerinden önemli destek almış ve etki güçlerini arttırmışlardır. Özellikle Dürzilerin ağırlıkta olduğu Cebel el Druz, Şam'ın belli bölgeleri ve Alevilerin çoğunlukta olduğu Lazkiye gibi yerlerde parti desteği giderek artmıştır (Van Dam, 2000: 40).

1946 yılında bağımsızlığın kazanılmasıyla Baasçı ideoloji güçlenirken ve geniş kitleler arasında daha fazla karşılık bulurken, güçlü Sünni elitler de konumlarını koruma çabasındaydı. Genellikle toprak sahibi veya tüccar olan üst sınıfları içeren Sünniler ile azınlık grupları kapsayan milliyetçi Baas ideolojisi savunucuları arasında sınıfsal farklılık belirginleşmeye, sosyal ve siyasal düzlemde karşılık bulmaya başlamıştır. Alt ve orta grupların artan ekonomik talepleri, batıda eğitilmiş kesimlerin siyasal hayatta daha aktif olma arzusu gibi önemli olgular, Baas ideolojisinin sınıfsal bir karşılık bulduğunu onaylar niteliktedir (Hinnebusch, 2001: 25) Ayrıca, imkânı kısıtlı alt sınıf ailelerin, erkek çocuklarını XIX. yüzyılda açılan askeri okullara göndermesi, bu alt sınıfın da çoğunlukla Alevi ve Nusayri kesimden oluşması, elit Sünni grupların aksine zamanla ordu içerisinde Alevi kadrolarının güç birikimine zemin hazırlamıştır (Ma'oz ve Joseph, 1988: 17-22) İlaveten 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla toprak reformu yapılarak millileştirme adımları atılmış ve elit sınıfın imtiyazları azaltılmıştır (Özkoç, 2008: 54) Bu veriler ışığında, bağımsızlık sonrası dönemde hem sosyal alanda hem de askeri ve siyasal alanda Alevi ve Nusayri grupların, ülke ve bölge çapında da yine Aleviler gibi birçok azınlığı bir çatı altında toplayan Baasçı ideolojinin, Sünni elitler karşısında güç kazandığı söylenebilir.

3.2. Baas İktidarını Hazırlayan Süreç

1949 Arap-İsrail Savaşı'nın yarattığı konjonktür sonucu, Hüsnü el-Zaim tarafından, ülke tarihindeki ilk askeri darbe yapılmıştır. El-Zaim yalnızca birkaç ay iktidarını koruyabilmiş ve Sami Hinnavi liderliğinde yapılan karşı bir darbe ile indirilerek idam edilmiştir. Karşı darbeyi izleyen süreçte Albay Çiçekli ordu komuta kademesinde etkisini arttırmıştır. Gücünü artıran Çiçekli, 1951 yılında askeri darbe yapmış ve bir yıl sonra Arap Özgürlük Partisi dışındaki bütün siyasi partileri kapatmıştır. Darbe ile gücü eline alan Çiçekli, devlet başkanlığını ilan etse de muhalifler tarafından iktidardan indirilmiştir (Batuta, 1981: 341-342). Takip eden süreçte Baas ideolojisi ve destekçileri gücünü artırmıştır. Bölgesel gelişmeler de Baas'ın güçlenmesine zemin hazırlamıştır. 1956'da Sina Yarımadası'nın İngiltere, Fransa ve İsrail tarafından işgal edilmesi, Arap Dünyası'nda milliyetçi duyguları yükseltmiş, bölgede ve Suriye özelinde anti-emperyalist, Pan-Arabist Baas ideolojisi etrafında birlik olmayı sağlamıştır. Sina İşgali sonrası, soğuk savaş döneminin nadir olaylarından biri olarak Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist

Cumhuriyetler Birliği'nin ortak tavır koymaları ile Fransa ve İngiltere Süveyş'ten çekilmiş, Cemal Abdul Nasır önderliğinde Mısır, Pan-Arabist ideolojinin öncüsü olmuştur. Bu konjonktürde, Suriye ile Mısır, 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti çatısı altında birleşmişlerdir. Ancak bu birliktelik, Mısır lideri Nasır'ın dominant etkisi ile politikada ve bürokraside Mısırlıların söz sahibi olması ve Suriye'nin elitlerinin Mısır menşeli reformlara tepkisi gibi nedenlerle kısa sürmüştür ve bu birlik, 1961'de yine bir darbe ile sona ermiştir. Darbe ile ülkedeki Sünni Müslümanları temsil eden muhalif örgüt Müslüman Kardeşler de etkisini yitirmiştir. Bu tarihten sonra ülke, Suriye Arap Cumhuriyeti olarak değiştirilmiş, milliyetçi saikler yerleşik hale gelmiştir. Abdülkerim Nahlavi öncülüğünde yapılan darbe sonrası seçimler yapılmış ve muhafazakâr elitler sandalyelerin yarısına yakınına sahip olmuşlardır (Özkoç, 2008: 80). Bu durum, yükselen milliyetçiliğin savunucusu, alt ve orta sınıflarla dini ve etnik grupların desteğini alan Baasçılar ile geleneksel görüşten gelen ve dini motivasyonlarla politika güden Sünni elitler arasındaki güç mücadelesinde yeni bir perdeyi açmıştır. Öte yandan iktidarı elinde tutan muhafazakâr kanat, güç paylaşımında anlaşmazlığa düşmüş ve iç mücadelelere girmiştir. Bunun sonucu olarak askeri kademelerde Sünni subayların kendine muhalif diğer Sünni subayları tavsiye etmesi üzerine Nusayri subaylar ordu içinde daha fazla kadro elde ederek güç kazanmışlardır (Özkoç, 2008: 82).

1963 yılına gelindiğinde, siyasal alandaki kutuplaşma çatışmayı doğurmuş ve Baas yanlıları, içerdeki Nasır yanlısı milliyetçi kurmayların da desteğini alarak darbe yapmıştır. Ziyad el-Hariri öncülüğünde yapılan darbe sonucu, Baas Partisi kurucularından Selahattin el-Bitar başbakan olmuş ve Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Baas iktidarı resmen başlamıştır (Kıymaz, 2012: 22).

Baas Partisi'nin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte parti içinde farklı görüşler ve dolayısıyla muhalefet kanadı da oluşmaya başlamıştır. Arap-İsrail savaşlarının yaşandığı bir dönemde, bu çatışmanın iç politikayı etkilediği yadsınamaz. Dolayısıyla, Baas ideolojisinin kurucularından Mişel Eflak ve Emin el-Hafız gibi isimler, dönemin koşulları gereği bölgesel bir Arap sosyalizmini savunmaktadırlar. Hafız Esad ve Muhammed Ümrân gibi Alevi subaylar ise önceliği Suriye içinde Arap sosyalizminin sağlamlaştırılmasına vermişlerdir. Parti içi hizipleşme sonucu tasfiyeler yaşanmış ve Mişel Eflak öncülüğündeki Arap Birliği yanlısı muhalif kanat etkisizleştirilmiştir.

Baas içindeki tasfiyeden sonra 1966 yılında, Salah Cedit'in Genelkurmay Başkanı olunca, şahsi rekabetler ve mezhepçilikten kaynaklı bir ayrışma vuku bulmuştur. Aynı yıl, Cedit ve Hafız Esad kanlı darbe ile iktidarı bütünüyle ele geçirmişlerdir. Darbe sonrası, Mısır'la tekrar yakın ilişkiler kurulmuştur. 1967 Arap İsrail Altı Gün Savaşı Sonrası Mısır ve Suriye'nin de içinde yer aldığı Arap koalisyonun ağır bir mağlubiyet alması ve Suriye'nin egemen olduğu toprakları olan Golan Tepelerinin İsrail tarafından işgal edilmesi, ülke iç siyasetini de derinden etkilemiştir. Bu süreçte ülkede radikal fikirler yerini realist yaklaşıma bırakmıştır. Güç mücadelesinde ordudan ve siyasetten tasfiye edilen hizip temsilcileri, Hafız Esad ve Salah Cedit'in iktidarında kendilerine yer bulabilmişlerdir. Bununla birlikte Esad ve Cedit'in akrabalık ilişkileri ve kendilerine yakın gördükleri kesimlere idarede yer vermesi, ülke yönetiminde uzun süre devam edecek kadrolaşma sürecini başlatmıştır. Bu süreçle birlikte Esad ve Cedit'in başını çektiği "İkili Koalisyon" kurumu, güç mücadelesi sona ermemiştir. Orduda gücü tekeline alan Hafız Esad, tüm kademelere yandaşlarını atamış ve bunun sonucu olarak 1970 yılında Baas Kongresi tarafından ikilik oluşturmakla itham edilmiştir. Ardından Cedit ve Esad arasında oluşan kriz, karşılıklı hamlelerle iki kanattan isimlerin tutuklanmasına neden olmuş ve neticede Hafız Esad, tüm Baas Partisi yöneticilerini tutuklatarak kansız bir darbe ile yönetime el koymuş ve 1971 yılı itibarıyla ülkedeki tüm askeri ve siyasi gücü ele geçirmiştir (Koyuncu, 2012: 113-114). Hafız Esad'ı 35 yaşında mutlak güç olarak iktidarına taşıyan bu darbe, 2011'e kadar giden süreçteki son başarılı darbe girişimi olmuştur. Burada belirtmek gerekir ki, halktan kopuk biçimde

yönetim kademelerinin - özellikle ordu kurmaylarının - tepeden inme biçimde yaptığı müdahalelerle geçmiş ve ülkede demokratik bir sistem kurulamamıştır. Dolayısıyla ülke dinamiklerini askeri kadrolar, radikal elitler ve bölgedeki ve uluslararası sistemdeki değişimlerin belirlediği görülmektedir.

Bağımsızlık sonrası süreçte, ardı arkası kesilmeyen darbeler de ülke için siyasal ve dolayısıyla sosyal dengeleri etkilemesi açısından önemli olmuştur. Sivil ve askeri kadrolar arasında süregelen güç mücadelesi, ülke siyasal ikliminin istikrara kavuşamamasında önemli bir etken olarak göze çarpmaktadır. Siyasi kadroların asker kökenli isimler olması, ülkede demokratik ortamın gelişmesinin önünde önemli bir engel olmuştur. Asker kökenli siyasi isimlerin, darbeyi araçsallaştırarak iktidarı elde etmeye çalışmaları, karşılıklı güvensizliğe ve farklı ideolojilerin sindirilmesine yol açmıştır. Ardı arkası kesilmeyen darbeler, hizipleşmeye de yol açmış, farklı görüşlerin ve etnik grupların ayrı cephelerde kutuplaşmasına neden olmuştur. Etno politik çatışmanın tarafları arasında artan mücadele, birbirini yok etme içgüdüleriyle süregelen ve 1971 darbesi sonucu kadrolaşmanın da önü açılmıştır. Baas kadroları ve ardından idari makamlar, askeri komuta kademeleri ve kamu birimlerindeki kadrolar, iktidara yakın kişiler -hatta akrabalar- ile doldurulmuş, Alevilerin yoğunlukta olduğu, yönetimde yukardan aşağı söz sahibi olduğu bir düzen inşa edilmeye başlanmıştır. Bu durum, etno-politik çatışma açısından ele alındığında, Sünni kanatta artan dışlanmışlık hissi ve adaletsizlik duygusunun bu süreçte giderek artırdığı ifade edilebilir.

3.3. Hafız Esad Dönemi

Hafız Esad iktidarının genel politikası, istikrarsız bir rejimden başkanlık merkezli, monarşi düzenine dayalı olarak süregelen ve mutlak gücünü yeni anayasayla hukuki zemine taşımıştır. 30 yıllık iktidarı boyunca en önemli müttefiki olan Sovyetler Birliği'nin de desteğiyle sosyalizme ve sosyalist değerlere bağlı politikalar izlemiştir. Bölgedeki değişimler karşısında pragmatik politikalar izlenmiş, 1967'ye kadar olan süreçteki gibi Filistin Sorununa aktif müdahale edilmemiştir. Örnek olarak, 1975 Lübnan İç Savaşı'nda Filistinliler karşısında Hristiyan grup olan Marunilerin yanında yer alarak Pan-Arap yaklaşımı da Filistin savunuculuğunu da ülke çıkarları gereği terk etmiştir. İçerde ise ülke yönetiminde kendine sadık Alevi kadroların önünü açmış, iktidarını sağlamlaştırmıştır. Seküler ideolojisini, Nusayri Alevi grupların önünü açma adına araç olarak kullanmıştır. Halihazırda tüm gücü elinde toplayan, siyasal arenada rakibi kalmayan Esad, idari kadrolarda da nüfuzunu git gide arttırarak rejimini güçlendirmiştir.

İktidarının ilk dönemlerinde, toplumsal gelişim ve kalkınma adına sağlık ve eğitim reformları yapılmış, kamu yatırımları teşvik edilmiştir. Okur-yazarlık oranı artmış, kamu hizmetleriyle kırsal kesimlere elektrik erişim oranı önemli ölçüde arttırılmıştır. Toprak reformu, eğitim ve sağlık alanındaki gelişmeler, vatandaşlara fırsat eşitliği sunmuş, alt ve orta sınıfı oluşturan kesimin zamanla ülke ekonomisinde ve sosyo-ekonomik gelişmelerde nüfuzunu arttırmıştır. Ülke genelinde yükselen alt ve orta sınıf, şehir burjuvazisi olan Sünni kesimi dengeleyici bir güç olarak öne çıkmıştır. Ancak Esad'ın pragmatik politikaları, Şam'ın Sünni tüccarları ile yakın ilişkide olmasını sağlamış, iktidarı boyunca şehirli elit kesimle ilişkilerini geliştirerek sürdürmüştür.

Hafız Esad'ın monarşi düzeninde, rejimin meşruiyetini sorgulayan kesim Sünni gruplardan oluşan Müslüman Kardeşler Örgütü olmuştur. 1940 yılında kurulan Pan-İslamist ideolojiye sahip örgüt, Esad Rejimi'nin heterodoks dini azınlıklardan oluşan alt-orta sınıfları barındıran kadrolarının aksine çoğunlukla toprak sahibi, tüccar Sünni elit kesimlerden oluşan, şehirli orta sınıflardan oluşan bir yapıdır (Hinnebusch, 1982: 138-169). 1960 Darbesi ile faaliyetleri yasaklanan örgüt, sonraki dönemde faaliyetlerini yeraltı oluşumları ile sürdürmüştür. Arap-

İsrail Savaşları sonucu 1970'li yıllarla birlikte bölgede yükselen İslami duygular sayesinde, kuruluş ideolojisi olan dini saikleri ile ülke içinde daha çok sempatican kazanmıştır. Bölgedeki Vahhabi akımın öncüsü olan Suudi Arabistan gibi destekçiler tarafından maddi destek almışlardır. Örgüt, süreç içinde artan gücünü silahlı yapılanma boyutuna taşımıştır (Lia, 2012: 25). Örgüt bu gücü ile Hafız Esad dönemi boyunca rejime karşı çeşitli suikast girişimleri ve bombalı eylem faaliyetlerinde bulunmuştur. Yanı sıra, otokrat yönetime karşı halktan yükselen seslerin öncüsü olmuş, 1980'li yıllarda Hama ve Halep gibi Sünni nüfusun fazla olduğu şehirlerde protesto gösterileri düzenlemişlerdir. 1979 İran İslam Devrimi ile bölgede artan İslamcı akım, Suriye'ye de ülke içi Sünni-Alevi geriliminin artışı olarak nüfuz etmiştir. 1979'da Müslüman Kardeşler Örgütü tarafından Halep Topçu Okulu'nun 80 silahsız askeri öğrencisi öldürülmüş ve toplum nezdinde de örgüte destek azalmış, oluşum daha radikal bir hal almıştır. Bu katliam sonrası Hafız Esad yönetimi, Müslüman Kardeşler üyesi olmayı yasalar önünde suç olarak görmüştür. 1982 yılına gelindiğinde ise Hama'da muhalifler tarafından halk ayaklanması başlatılmış fakat rejimin sert müdahalesiyle bastırılmıştır. Müdahale, askeri operasyona dönüşmüş ve sivil halkla devleti karşı karşıya getirmiştir. "Hama Katliamı" olarak bilinen olay, ülkedeki Sünni-Alevi çatışmasını en üst noktaya taşımış, ülke tarihindeki önemli kırılmalardan biridir. On binlerce insanın hayatını kaybettiği kriz sonucu Müslüman Kardeşler üyeleri Suriye'yi terk etmeye başlamıştır (Lia, 2012: 30).

3.4. Beşar Esad Dönemi

2000 yılında Hafız Esad ölünce, tek parti düzeni içinde devlet başkanlığına oğul Beşar Esad geçmiştir. Oğul Esad, batıda eğitim almış yeni kuşak aydın biri olarak ülkede büyük heyecan yaratmış, siyasi çevreler ve halk nezdinde pozitif bir değişim beklentisi oluşmuştur. Esad da bu beklentilere yanıt olarak ekonomik reformlar, demokratik açılımlar ve yolsuzlukla mücadele başta olmak üzere önemli vaatlerde bulunmuştur. Ayrıca Baba Esad'ın 90' yıllarda başlattığı ekonomiyi liberalleştirme politikasını da sürdüreceğini ilan etmiştir. Reform vaatleri, refah paylaşımından payı azalan alt ve orta sınıfta büyük beklenti yaratmış ancak ekonomik reformlar 2000'ler öncesinde olduğu gibi patronaj ilişkileriyle yapılmış ve alt ve orta sınıfın beklentileri karşılanamamıştır (Anderson, 2015: 5-7).

Beşar Esad'ın politik amaçlarından biri de otoriter rejimi modernleştirmek, ülkede baskı ve tek sesliliğin yerine demokratik adımları ve özgürlükleri getirmek olmuştur. Bu amaç doğrultusunda, siyasi suçlular serbest bırakılmış, bağımsız gazete ve basın kuruluşlarının faaliyetine imkân sağlanmış, kamuya açık toplantılar ve gösteriler için izin verilmiştir. 30 yıllık Hafız Esad Rejimi'nin baskıcı ve totaliter yönetiminde sonra Beşar Esad'ın ülkede yarattığı liberal iklim hem siyasal hem de sosyal hayatı etkilemiş, "Şam Baharı" olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde entelektüeller tarafından forumlar oluşturularak -gayri resmi de olsa- siyasi tartışmalar yapılmış, özgür düşünceye alan açılmıştır. Yine bu dönemde, 1980 sonrası ülkeden dışlanan Müslüman Kardeşler Örgütü ile diyalog kurulmuştur (BBC News, 2015) Ancak Şam Baharı kısa sürmüş, 2003 sonrası uluslararası sistemde ve bölgedeki önemli siyasi olaylar, Beşar Esad'ın içerde güvenlikçi politikalara dönerek liberalleşme hareketini sonlandırmasına neden olmuştur. 2003 Irak Savaşı ve 2005 Refik Hariri Suikastı sonrası Esad, klasik Baas uygulamalarına dönmüş, ülkede muhalefete karşı sert tutumu sürdürmüştür. Özgürlük ve demokrasi bekleyen muhalif kesimler, taleplerinden vazgeçmemiş, Ekim 2005'te Müslümanlar, Hristiyanlar, Kürtler ve seküler gruplar olarak demokrasi ve çoğulculuk için bir araya gelerek "Şam Deklarasyonu"nu ilan etmişlerdir. Esad Rejimi ise bu bildirinin Amerika ve İsrail çıkarlarına hizmet ettiği argümanını öne sürerek karşı çıkmış, muhalif hareketleri susturma yoluna gidilmiştir. Olağanüstü hâl yönetimi ile birçok sivil toplum kuruluşu, muhalif basın-yayın kuruluşları ve internet siteleri kapatılmıştır (Şen, 2013: 58-59). Devam eden süreçte Beşar Esad,

iktidarını baskı ve devlet egemen politikalarla korumuş ancak çoğulcu bir yaklaşım sergilememiştir. Ancak toplumda artan özgürlük beklentisi, demokratik düzen arayışı ve yüksek refah gibi temel talepler ve yönetim tarafından görmezden gelinme ve baskı ile karşılık görme, Arap Baharı'na giden süreçte rejime karşı biriken 2011'de açığa çıkan öfkenin ana nedenlerinden olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yapılan literatür taraması ile Suriye'nin 2011 İç Savaşı'na giden süreçte ülke içi sosyal ve ekonomik dengesizlikler ve bunların iç çatışmaya etkisi araştırılmıştır. Ülkede yaşanan iç çatışmanın temellerini anlama üzerine odaklanılmış olup araştırma bu yönde daraltılmıştır. 2011 açığa çıkan savaş halinin, etno-politik veya mezhepsel bir çatışma mı yoksa ekonomik/sınıfsal bir uyuşmazlık mı olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ise sunulan veriler ışığında genel bir değerlendirme yapılacaktır. Her akademik çalışmada olduğu gibi net bir çıkarımda bulunmak mümkün olmayıp taranan literatür ile derlenen bilgiler ve veriler ışığında ana hatlarıyla ve neden-sonuç ilişkisi içinde ele alınacaktır.

Giriş bölümünde belirtildiği gibi Suriye, eşsiz bir coğrafyaya ve tarihe sahip bir ülkedir. Coğrafya ve jeopolitik konum, tarih boyunca Suriye'yi önemli bir yerde konumlandırmıştır. Bununla beraber ülke siyasal anlamda birçok değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Demografik yapının çeşitliği ülke için bir zenginlik olsa da siyasi ve sosyal dinamiklerin uyuşmazlıkları sonucu dini, etnik ve mezhepsel ayrışmalar kaçınılmaz olmuştur. XX. yüzyılda Ortadoğu'nun bölgesel dinamikleri ve istikrarsızlıkları da Suriye'nin iç yapısını etkileyen önemli unsurlardan olmuştur. XX. yüzyılda küreselleşme olgusu ve buna paralel ekonomik değişimler, Suriye'nin siyasi ve sosyal hayatını önemli ölçüde etkilemiştir. Suriye'de iktidar sahipleri de bölgesel ölçekte aktif dış politika izlemişler ve bunun iç siyasete önemli yansımaları olmuştur. Burada, Henry Kissinger'ın meşhur "Ortadoğu'da Mısırızsız savaş, Suriyesiz barış olmaz." ifadesi, özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısında Suriye'nin Ortadoğu'daki konumu açısından çok şey anlatmaktadır (CNN International, 2011). Dolayısıyla Suriye'de olan biteni anlamak için eklektik yaklaşımla hareket etmek, iç içe geçmiş sorunları ve olguları anlamada farklı açılardan bakmak, iç ve dış politikaya, bölgesel gelişmelere eş zamanlı bakmak faydalı olacaktır.

2011'de İç Savaşı hazırlayan koşullardan biri etnisite, din/mezhep gibi kimliksel aidiyetlerden kaynaklı uyuşmazlık olduğu görülmektedir. Fakat bununla birlikte, çatışmanın salt mezhebe dayalı kimliksel aidiyetlerden kaynaklandığını söylemek mümkün değildir. Bu bağlamda mezhepsel aidiyetlerin çatışmanın ortaya çıkışına ve gelişimine katkısı ile ülkenin yapısal sorunlarından kaynaklı sosyo ekonomi temelli çatışmaya boyutunu da dikkate almak gerekir. Şüphesiz Hafız Esad iktidarından itibaren devlet, özellikle alt ve orta sınıfta yer alan toplumsal grupların ana ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz kalmış; etnik ve dini kimliklere ve aidiyetlere dayalı siyasi kurumsallaşmayı yenileyememiş ve bu durum sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri beraberinde getirmiştir. Siyasi, iktisadi ve toplumsal alanı güçlü bir biçimde kontrol eden otoriter devlet mekanizması, devlet gücünü her alanda tesis etse de sosyal inşa açısından başarılı olamamıştır. Çatışmanın alt yapısını hazırlayan ve kronikleşen mezhebe dayalı kimlik ayrışması sorunu çözilememiş, biriken sorunların açık çatışmaya dönüşmesi potansiyeli 2011'e kadar deyim yerindeyse halının altına süpürülmüştür.

Sosyo-ekonomik temelli yapısal çatışma ekseninden bakıldığında ise manda yönetimi ve öncesinden beri süregelen sınıfsal farklılıklar, ekonomik kaynakların burjuvazinin hâkimiyetinde olması ve bazı toplumsal kesimlerin siyasal ve sosyal alanda ayrıcalıklı konumda olduğu görülmektedir. Ekonomik paylaşımın adil olmaması, mütemadiyen pastadan daha az pay alan kesimleri hoşnut olmadıkları bir duruma itmiştir. Bağımsızlık sonrası ekonomik ve sınıfsal

eşitsizliklerin devam etmesi, modernleşme ve değişimlerin eşitsizlikleri ortadan kaldırmak yerine yeni ayrıcalıklı kesimler yaratması sınıflar arası makası farkını giderek açması, sosyo ekonomik temelli çatışmaya giden süreçte tetikleyici olmuştur. Ekonominin temel sorunlarından olan yoksulluk ve işsizlik, otoriter rejim ve dışa kapalı ekonomiyi dinamiği ile 2000'li yıllara kadar toplumsal etkiye yol açmamış ve su yüzüne çıkmayan sorunlar olagelmıştır. 2000'li yıllarla birlikte ekonomideki hızlı liberalleşme ve reformlar ile yoksulluk ve işsizlik sorununa çözüm aranırken ters etki yaşanmış ve burjuvazinin güçlendiği, yoksul kesimin gelirinin daraldığı, işsizliğin de hızla arttığı, eskiden daha olumsuz bir tablo ortaya çıkmış ve 2011 iç savaşına giden süreçte önemli bir kırılma noktası daha ortaya çıkmıştır. Neticede, yapısal çatışma açısından bakıldığında, Suriye'de sosyo-ekonomik temelli bir çatışma olduğu ve bu olgunun iç savaşı hazırlayan sürecin en önemli etkenlerinden biri olduğu görülmektedir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Suriye'yi 2011 İç Savaşı'na götüren süreci anlamada birçok etkenin belirleyici olduğu görülmektedir. Ülke tarihi boyunca görülen sosyal dengesizlerin önemli bir değiştirgen olduğu açıktır. Sosyal dengesizlikler de kendi içinde farklı katmanlar oluşturmuş, sınıfsal ve mezhepsel ayrışmaların, siyasal güç mücadelelerinin olduğu süreçler doğurmuştur. Ayrıca hızlı değişimlerin olduğu, Ortadoğu'da pek çok siyasal ve sosyal olayın, değişim ve dönüşümlerin olduğu XX. yüzyılda her dönemin birbirini etkileyen ancak birbirinden farklı dinamikleri olduğu görülmektedir. Ülkenin demografik yapısı, jeopolitik konum, askeri ve siyasi kadroların güç savaşı, ideolojik farklılıklar, bölgesel aktörler, uluslararası sistemdeki değişimler gibi birçok parametre, Suriye'deki yaşanan siyasal ve sosyal gelişmeleri anlamada disiplinler arası yaklaşımla ayrıca irdelenmeye muhtaçtır.

KAYNAKÇA

- "BBC News, Syrian President Bashar Al-Assad: Facing Down Rebellion" (2015).
<https://www.bbc.com/news/10338256>, 15.12.2018
- "CNN International, Syria: The Key Piece in a Regional Rubik's Cube" (2011).
<http://edition.cnn.com/2011/WORLD/meast/04/25/syria.role/index.html>, 18.12.2018.
- "Country Economy, Syria Population" (2011).
<https://countryeconomy.com/demography/population/syria?year=2011>, 5.12.2018.
- Alan, G. (2003). *Syria: Neither Bread nor Freedom*. London: ZedBooks.
- Anderson, T. (2015, December 4). "America's "Dirty War on Syria": Bashar al Assad and Political Reform". <https://rsgleb.org/article.php?id=758&cid=15&catidval=0>, 15.12.2018.
- Artokça, İ. (2013, Temmuz). *Ortadoğu'da Dürziler*. İstanbul: TASAM.
- Ataman, M. (2012). *Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum*. Ankara: SETA.
- Baer, G. (1964). *Population and Society in the Arab East*. London: Routledge.
- Bağlioğlu, A. (2004). *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*. Elâzığ: Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları.

- Batuta, H. (1981). "Observations on The Social Roots of Syria's Ruling Military Group and The Causes for Its Dominance". *The Middle East Journal*, 35 (3), 331-344.
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Haddad, B. (2011). "The political Economy of Syria: Realities and Challenges". *Middle East Policy*, 18 (2), 46-61.
- Hinnebusch, R. A. (1982). "The Islamic Movement in Syria: Sectarian Conflict and Urban Rebellion in an Authoritarian Populist Regime". Ed. A. E. Hillal Dessouki. *Islamic Resurgence in the Arab World* (pp. 138-169). New York: Praeger Special Studies.
- Hinnebusch, R. A. (2001). *Syria: Revolution From Above*. New York: Routledge.
- Hinnebusch, R. A. (2005). "State, Civil Society, and Political Change in Syria". Ed. A. R. Norton, *Civil Society in the Middle East*, (pp. 214-242). Leiden: Brill.
- Khoury, P. S. (1987). *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*. New Jersey: Princeton University Press.
- Kıymaz, A. (2012). *Arap Baharı'nda Kışın Açan Çiçek: Suriye*. İstanbul: Sarkaç Yayınları.
- Kızıloğlu, S. (2012). "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 35-64.
- Kirişcioğlu, F. (1995). "Suriye Türkleri". *Avrasya Dosyası*, 2 (3), 134-135.
- Koyuncu, A. A. (2018). *Kuruluşundan Arap Baharı'na Suriye: Milliyetçilik ve Ulus İnşası*. Ed. Celal Eyiñ. İstanbul: Sude Yayınları.
- Lia, B. (2012). *Müslüman Kardeşler'in Doğuşu*. İstanbul: Ekin Yayınları
- Longrigg, S. H. (1958). *Syria and Lebanon Under French Mandate*. London: Oxford University Press.
- Ma'oz, M. ve Joseph, J. G. O. (1988). *Modern Syria*. Brighton: Sussex Academic Press.
- Mahan, A. T. (2011). *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi, 1660-1783*. Çev. A. Tunçer Büyükonat. İstanbul: Griffin Yayınları.
- Makdisi, S. A. (1971). "Syria: Rate of Economic Growth and Fixed Capital Formation 1936-1968". *Middle East Journal*, 25 (2), 157-158.
- Mouawad, R. J. (2017). "Ortadoğu'nun Kaybolan Hristiyanları (Suriye ve Irak)". Çev. Celal Öney. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 83-99.

- Özkoç, Ö. (2008). *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.
- Suriye Çerkesleri* (2012, Kasım). Ankara: ORSAM.
- Şen, S. (2004). *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*. İstanbul: Birey Yayınları.
- Şen, Y. (2013). "Suriye'de Arap Baharı". *Yasama Dergisi*, 23, 54-79.
- Tabakoğlu, A. (1985). *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Umar, Ö. O. (2003). *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Yayınları.
- Uygur, F. (2016). "Osmanlı Devleti'nde Ermeni Nüfusu ve Fransız Ermeni İttifakı Üzerine Bir Araştırma". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35 (2), 175-194.
- Ürek, M. (2014). "Süryaniler'in Tarihi ve Sosyolojik Yapısı". *Milel ve Nihal*, 10 (2), 95-112.
- Van Dam, N. (2000). *Suriye'de İktidar Mücadelesi*. Çev. Semih İdız ve Aslı Falay Çelkivik. İstanbul: İletişim Yayınları.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>		Hüseyin Gökhan FİDAN		
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>		2011 ÖNCESİ SURİYE'DE ÜLKE İÇİ SOSYAL DENGESİZLİKLERİN İÇ SAVAŞA ETKİSİ		
Tarih <i>Date</i>		08.10.2025		
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>		Araştırma Makalesi		
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Hüseyin Gökhan FİDAN	%100	-	-